

شهری شدن روستاها و قضایای شدن مناقشات: مطالعه‌ای در تجربه مناقشه و حل مناقشه در فضای روستایی-شهری

جمال محمدی* کمال خالق پناه** و معصومه زارع***

تاریخ دریافت: ۲ بهمن ۱۳۹۲

تاریخ پذیرش: ۲۷ اردیبهشت ۱۳۹۳

چکیده

فرایندهای جهانی شدن بر دگرگونی‌های عمومی در روابط فضایی-زمانی دلالت می‌کند. در عین حال، همزمان باعث قلمروزدایی از بسیاری از پدیده‌ها، افراد و ایده‌ها شده است. روستاها یکی از حوزه‌هایی است که از آنها قلمروزدایی شده است. در این فضای مفهومی به دشواری می‌توان از دوگانگی شهر-روستا در علوم اجتماعی دفاع کرد. مناقشه‌ها و شیوه‌های حل آن در جهان روستایی، یکی از پدیده‌هایی است که از آن قلمروزدایی شده است. هدف پژوهش حاضر، بررسی مناقشه‌ها و شیوه‌های حل آن در حوزه روستایی و شهری است. ایده نظری ما این است که بررسی مناقشه‌های روستایی بیانگر از دست رفتن برساخت "روستائیت" در جهان معاصر است. برای بررسی تجربه روستائیان و شهریان، روش‌شناسی زمینه‌ای را به کار گرفته‌ایم. جامعه مورد بررسی، تهران و روستاهای اطراف آن و مهاجران روستایی در شهر تهران است. بر اساس یافته‌های پژوهش، روستائیان بسیاری از خصیصه‌های فرهنگ روستایی و اجتماعی خود را کنار گذاشته‌اند. قضایای شدن مناقشات و فقدان میانجی‌های اجتماعی سنتی در مناقشات روستایی، ما را به بازاندیشی در مفهوم‌سازی روستا-شهر دعوت می‌کند. قضایای شدن مناقشات و مسائل در روستا در کنار رها کردن شیوه‌های حل مناقشه سنتی و جایگزین (ADR) که به تازگی در بسیاری از کشورها به دنبال ناکارآمدی شیوه‌های قضایی پدید آمده است، از نشانه‌های بازاندیشی در دوگانگی شهر-روستا است.

کلیدواژه‌ها: روستا، شهری شدن روستاها، مناقشه، تجربه مناقشه، قضایای شدن مناقشات.

* عضو هیئت علمی گروه جامعه‌شناسی دانشگاه کردستان (نویسنده مسئول). m.jamal8@gmail.com

** عضو هیئت علمی گروه جامعه‌شناسی دانشگاه کردستان. kkaleghpanah@yahoo.com

*** کارشناس ارشد علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبایی. mzaremt@yahoo.com

Journal of Rural Development

Editor in Chief: Prof. Dr. Mehdi Taleb Director in Charge: Dr. Younes Nourbakhsh

Executive Editor: Hassan Bakhshizadeh Index: www.ISC.gov.ir & www.ricest.ac.ir

Copyright Holder: The Faculty of Social Sciences, University of Tehran

ISSN: 2008-8981 Website: www.jrd.ut.ac.ir Email: jrd@ut.ac.ir

مقدمه و بیان مسئله

تضاد و مجادله یکی از واقعیت‌های مسلط زندگی مدرن است. هر کدام از ما رویکردها، منافع، منابع، انتظارات و ترس‌های خودمان را داریم. بنابراین، تعجب‌برانگیز نیست که با هم تضاد پیدا کنیم. گاهی خودمان را مخالف با دیگران احساس می‌کنیم. گاهی فکر می‌کنیم که دیگران می‌خواهند به ما صدمه بزنند و گاهی بر سر منافع خود و برای آنچه عدالت و انصاف نامیده می‌شود، با دیگران درگیر می‌شویم. بنابراین، بروز کشاکش، تضاد و مجادله غیرعادی نیست. تنوع شیوه‌های افراد برای درگیر شدن، پیش بردن و حل این تضادها و تفاوت‌ها غیرعادی است.

تجربه مجادله و تضادها، تجربه‌ای خوشایند نیست. تضادها و مجادلات به هنگام بروز، به لحاظ عاطفی نیز ما را درگیر می‌کند. مجادلات، انرژی روانی و زمان ما را هدر می‌دهد. بنابراین، انتظار ما و نیز جامعه این است که از مجادلات و بروز تضادها پرهیز کنیم. جوامع معمولاً تضادها را محل نظم و تهدیدی برای نظم عمومی تلقی می‌کنند. اما نباید تصور کرد که همه مجادلات و تضادها ضرورتاً نامطلوب هستند. بعضی از جامعه‌شناسان تضاد و مجادله را برای اصلاح اشتباه‌های وضع موجود مفید می‌دانند (موفیت، ۲۰۰۸). زیرا اگر همه تضادها و مجادلات حل و فصل شود، ممکن است جامعه از اشتباه‌های خود غفلت کند. بنابراین، در سطح کلان در جهانی که در آن بی‌عدالتی و سوءاستفاده از قدرت وجود دارد، مجادلات به مثابه عوامل تغییر، کارکردهای مفیدی خواهد داشت. اما همه مجادلات به سطح کلان مربوط نیست. همه ما معمولاً در منزل با والدین یا همسر و فرزند زندگی می‌کنیم. فامیل‌هایی نیز داریم که در زندگی با آن‌ها در ارتباط هستیم. ما همسایگانی نیز داریم و احتمالاً هر روز به سر کار می‌رویم. شاید با همسر، فرزند، رئیس، همکار و بسیاری از افراد دیگر، روزانه برخورد کنیم و گاهی برخوردها به مجادله بینجامد. در سطح خرد همه ما به دنبال شیوه‌های بهتر برای حل مجادلات خود و پیرامون‌مان هستیم. در پژوهش حاضر با بررسی مناقشات و حل آن‌ها در سطوح خرد در فضای روستایی و شهری، مسئله بازاندیشی در دوگانه مفهومی شهر و روستا مورد توجه قرار گرفته است.

پژوهش‌های پیشین درباره حل مناقشه مبتنی بر این ایده است که توزیع نابرابر قدرت، یکی از عوامل مهم در تعیین این امر است که چگونه اختلاف‌ها حل می‌شود. نابرابری‌ها طیف گسترده‌ای را شامل می‌شود. در واقع، نابرابری‌های ساختاری بین کارگر و کارفرما تا تأثیرات اجتماعی مناسبات

Journal of Rural Development

Editor in Chief: Prof. Dr. Mehdi Taleb Director in Charge: Dr. Younes Nourbakhsh

Executive Editor: Hassan Bakhshizadeh Index: www.ISC.gov.ir & www.ricest.ac.ir

Copyright Holder: The Faculty of Social Sciences, University of Tehran

ISSN: 2008-8981 Website: www.jrd.ut.ac.ir Email: jrd@ut.ac.ir

شهری شدن روستاها و قضایی شدن مناقشات ...

جنبشی یا سطوح نابرابر دسترسی به اطلاعات و موقعیت‌های استراتژیک در این طیف قرار می‌گیرد (گریلو، ۱۹۹۱). مطالعات حل مناقشه، منظومه مشخصی از مقولات شامل عوامل ساختاری و فضاهای ساختاری و اجتماعی، فرهنگ، قدرت و غیره را شامل می‌شود و در حال حاضر، در سطوح خرد اجتماعی، مناقشه و حل مناقشه به مثابه راهی جایگزین برای نهاد قانونی مطرح شده است (ادلن، ۱۹۹۳).

پژوهش حاضر درباره چگونگی کنار آمدن با تضادها در سطوح خرد زندگی اجتماعی است. به عبارت دیگر هدف بررسی چگونگی حل تضادهایمان است؟ چگونه خود را به دست آن‌ها می‌سپاریم و چگونه آن‌ها را تعدیل می‌کنیم؟ حل تضاد، حوزه‌ای تقریباً فراموش شده در مراکز علمی ایران است که در پژوهش حاضر برای بررسی آن تلاش شده است. این موضوع در فضای ساختاری مکانی (شهر و روستا) بر ساخته می‌شود.

امروزه جز در بعضی از رشته‌های دانشگاهی، بحث درباره تفاوت‌های شهری و روستایی، چندان مورد توجه نیست. گویا شهر و روستا و بحث درباره دوگانگی به پایان رسیده است. روستاییان همان روستاییان سابق نیستند. محیط آن‌ها نیز روستایی باقی نمانده است. سازوکارهای مدرن معیشتی، زندگی روستایی را آنچنان دگرگون کرده است که دیگر فضای ساختاری، تعیین‌کننده نیست. روستا به مثابه یک محیط زندگی باقی مانده است، اما تأثیر تعیین‌کننده‌ای بر چگونگی زندگی افراد ندارد. به عبارت دیگر، روستا دیگر روستا نیست.

در ایران در پژوهش‌ها عمدتاً حل مناقشه به حوزه‌های مدیریتی (ابراهیم‌پور، ۱۳۸۶ و کاظمی، ۱۳۸۷ و بیگزاده، ۱۳۸۸)، و روانشناختی (آتش‌پور، ۱۳۸۶) و حقوقی صرف در شکل شورای حل اختلاف (رحیمی، ۱۳۸۸ و زارعی، ۱۳۸۷) محدود شده است. در حوزه‌های مطالعاتی مذکور، حل مناقشه تلاش نهادی برای کاهش ظهور مناقشه و مدیریت مناقشه بوده است. در پژوهش حاضر، چگونگی برخورد افراد و کنشگران در فضاهای ساختاری روستایی و شهری با مسئله مناقشات مورد بررسی قرار گرفته است.

اینکه چه نوع مناقشاتی در فضاهای ساختاری، حاکم است و افراد برای حل آن‌ها چگونه عمل می‌کنند؟ دلایل رخ دادن مناقشات چگونه به کار گرفته می‌شود؟ منظومه مفهومی بررسی حاضر به

Journal of Rural Development

Editor in Chief: Prof. Dr. Mehdi Taleb Director in Charge: Dr. Younes Nourbakhsh

Executive Editor: Hassan Bakhshizadeh Index: www.ISC.gov.ir & www.ricest.ac.ir

Copyright Holder: The Faculty of Social Sciences, University of Tehran

ISSN: 2008-8981 Website: www.jrd.ut.ac.ir Email: jrd@ut.ac.ir

حوزه‌های روانشناختی، سازمانی و حقوقی حل مناقشه مربوط نیست. در حوزه مفهومی پویایی‌های بین‌شخصی، زبان قدرت و اقتدار، ابزارهای مورد دسترسی و روش‌های حل مناقشه و مناقشات در میان دو فضای ساختاری روستایی و شهری کار خواهیم کرد. در پژوهش حاضر بررسی می‌شود که آیا تضاد بنیادی جامعه‌شناسی کلاسیک بر دوگانگی‌ها و از جمله دوگانگی روستا-شهر همچنان حاکم است یا خیر؟ گرچه فضای شهری در بررسی حاضر مورد توجه است، صرفاً بر مناقشات و راه‌های حل آنها در فضای روستایی تأکید می‌شود. آنچه در روستاها جستجو می‌شود، شهری شدن مناقشات روستایی است. گزاره فوق، ایده نظری مقاله برای طرح بازناندیشی در دوگانگی شهری و روستایی است. بدیهی است که این امر گرایشی کلی است که در حال تسلط بر روابط روستایی است.

همه جوامع، تضادهای خود را دارند. آنها از اشکال یکسان تضاد به طور بی‌نهایت، با محتواهای متفاوت برخوردار هستند. تضادهای تاریخی، ساختاری، تضادهای منافع، بین‌فردی، سلیقه‌ای و سبکی، تضادهای فرهنگی، قومی، زبانی، جنسیتی، دینی، سنی و غیره، ما و زندگی روزمره ما را دربرگرفته است. اما همان‌طور که تأکید خواهیم کرد، تضادها حضور دارند و حضور آنها گریزناپذیر است. با آنها باید زندگی کرد و کنار آمد؟ اما چگونه؟ همان‌طور که بیان گردید، در پژوهش حاضر، تضادهای ساختاری جهان مدرن بررسی نمی‌شود. تضادهایی که بدون نظام سرمایه‌داری وجود ندارند و بدون توجه به آن نیز قادر به تحلیل آنها نیستیم. شایان ذکر است که بسیاری از مناقشات در سطح خرد اجتماعی، به تضادهای ساختاری برگشت‌پذیر است. در بررسی حاضر، تجربه افراد از مناقشه و حل مناقشه در فضای روستایی و شهری بررسی شده است. فرض ما این است که گسترش سرمایه‌داری به روستاها و دگرذیسی مناقشه شهری و روستایی، پیامدهای مهمی برای جامعه‌شناسی روستایی دارد و به دشواری می‌توان از مرزهای مفهومی و معرفتی روستا و شهر دفاع کرد.

اما چرا این بحث ظاهراً پیش پا افتاده است؟ چه پارادایم نظری، چنین بحثی را تمام‌شده فرض می‌کند؟ حقیقت عینی چنین بحثی، تا چه اندازه است. در نظریه‌های نوسازی در دهه‌های ۵۰ و ۶۰ میلادی، الگویی خطی برای توسعه جوامع انسانی تصور می‌شد. در نظریه‌های مذکور، غرب الگوی تمام‌عیار هستی بشری قلمداد می‌شد. مسیری که همه جوامع باید از آن بگذرند. در این نظریه‌ها، غرب جامعه مدرن و شرق جامعه سنتی قلمداد می‌شد. غرب، شهری و شرق، روستایی بود. آنچه در اینجا

شهری شدن روستاها و قضایی شدن مناقشات ...

ملاحظه می‌شود، جغرافیایی نبودن روستا و شهر بود. شرق به معنایی فرهنگی، روستا بود و غرب نیز به معنایی فرهنگی، شهری بود.

تفاوت‌های فرهنگی روستا و شهر در نظریه‌های جامعه‌شناختی، تاریخی کلاسیک دارد؟ بحث درباره تفاوت‌ها، اساساً رشته جامعه‌شناسی را بر ساخته کرد. در ضمن، آن را از رشته‌هایی مانند انسان‌شناسی متمایز می‌کرد و مهم‌تر از همه، توضیحی آکادمیک برای تحولات و دگرگونی‌های جامعه بشری از رنسانس به بعد فراهم می‌آورد. بنابراین، بحث روستا و شهر چندان پیش پا افتاده نیست. میان ماهیت جغرافیایی روستا و شهر و ماهیت فرهنگی آن باید تفاوت قائل شد. پیامدهای جغرافیایی شهر و روستا به لحاظ فرهنگی هنوز پویا است و در بررسی حاضر، پیامدهای فرهنگی جغرافیایی شهر و روستا در حوزه مناقشه و حل آن مورد توجه است.

در چنین فضایی، در پژوهش حاضر مقولات زیر در فرایندهای تضاد در سطوح خرد مورد توجه

است:

- دلایل مناقشه (اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، اخلاقی، دینی و غیره)
- اشکال مناقشه (مخرب، مولد، تعدیل یافته، زنجیره‌ای و غیره)
- فضای ساختاری مناقشه (متغیرهای دیگر، نتایج و پیامدهای تضادی دیگر و غیره)
- سازوکارهای پیدایش مناقشه (چرایی‌ها و چگونگی‌ها و چیستی عملکرد تضاد و پایداری آن)
- دگرذیسی‌های مناقشات در مکان‌ها، در رابطه با افراد و متغیرهای دیگر
- اشکال حل تضاد (اجبار، تهدید، مذاکره، تسلیم، پرداخت خسارت و غیره)
- طرفین درگیر مناقشه و مناسبات هویتی، فرهنگی، شغلی، نسبی و سببی و غیره.
- ویژگی‌های کمی و کیفی مناقشه (اندازه مناقشه، طول مدت مناقشه، جنس مناقشه)
- نقش دیگران در مناقشه (به مثابه میانجی، مداخله‌گر و غیره).

پرسش‌های پژوهش حاضر به جای اینکه بر اساس معیار توصیفی یا تبیینی تقسیم گردد، پرسش‌های عینی و ذهنی نامیده می‌شود. بررسی عوامل، اشکال و پیامدهای عینی تضاد و حل تضاد در فضای متغیرهای ساختاری (مکانی، جنسیتی و سنی) و نیز بررسی چگونگی تکوین فرایند ذهنی مذاکره و

Journal of Rural Development

Editor in Chief: Prof. Dr. Mehdi Taleb Director in Charge: Dr. Younes Nourbakhsh

Executive Editor: Hassan Bakhshizadeh Index: www.ISC.gov.ir & www.ricest.ac.ir

Copyright Holder: The Faculty of Social Sciences, University of Tehran

ISSN: 2008-8981 Website: www.jrd.ut.ac.ir Email: jrd@ut.ac.ir

برخورد با مسئله تضاد و حل آن‌ها در میان طرفین درگیر مورد توجه است. از اینرو، پرسش‌های پژوهش حاضر عبارت است از:

- ۱) در فضای ساختاری ترسیم‌شده، چه اشکالی از تضاد وجود دارد؟
- ۲) در فضای ساختاری ترسیم‌شده، چه اشکالی از حل تضاد وجود دارد؟
- ۳) افراد چگونه فرایند مذاکره را پیش می‌برند؟ و بر چه اساسی مناقشات را حل می‌کنند؟

مبانی نظری

ایده نظری پژوهش حاضر این است که در جهان کنونی از بسیاری از پدیده‌های فرهنگی، قلمروزدایی شده است. قلمروزدایی شدن از پدیده‌های فرهنگی به واسطه جریان‌های متکثر جهانی افراد، ایده‌ها، مد و اطلاعات به جریان می‌افتد و هر روزه تقویت می‌شود. در این چارچوب متأخر، تداوم‌بخشی به دوگانگی روستا-شهر به مثابه مقولات روش‌شناختی و تحلیلی برای دانشمندان حوزه علوم اجتماعی، بیش از پیش مسئله‌برانگیز شده است. در بررسی حاضر، در حوزه مناقشه و حل مناقشه از مفهوم‌سازی جدید در بحث دوگانگی روستا-شهر حمایت می‌شود. ماهیت متجسم و چندساحتی پدیده‌ای اجتماعی در فضا و زمان، مرزهای سخت مقولات تحلیلی جامعه‌شناسی کلاسیک را می‌شکند. بازاندیشی و مفهوم‌سازی مجدد دوگانگی روستا-شهر در جهان سرمایه‌داری متأخر، موجب شده است بسیاری درباره روستایی شدن شهرها و شهری شدن روستاها صحبت کنند (پومنتا، ۲۰۱۱). مهاجرت روستاییان به شهرها و تشکیل شدن جماعت‌هایی با روابط بسیار نزدیک در شهر، تبدیل شدن روستاها به استراحتگاه گروه‌های مرفه شهر، تبدیل شدن شهرها به مکان ترویج انواع و اقسام طب‌های سنتی، تنش‌های اجتماعی شهری در متن روستایی و رفت و آمد گسترده مهاجران در فضای روستایی و شهری، بیانگر ناکارآمدی تحلیلی دوگانگی مفهومی روستا-شهر است. مناقشه و حل مناقشه نیز از آن دسته مسائلی است که بیانگر شهری شدن روستاها است.

بکارگیری مداوم مفاهیم روستا و شهر به مثابه مقولات تحلیلی و روش‌شناختی، مبتنی بر فرض ثبات افراد و فرهنگ بیرون از واقعیت اجتماعی است. در حالی که در سیطره سرمایه‌داری متأخر، ثبات و اصالت بسیاری از فضاها از دست رفته است. تحرک، مهاجرت و تعلق‌های متکثر، به زوال پارادایم

شهری شدن روستاها و قضایی شدن مناقشات ...

نظم طبیعی امور منجر شده است. پارادایم ترکیبی شدن، مبتنی بر این فرض است که مرزهای صنعت و دشوار زندگی اجتماعی، جای خود را به جریان‌های متکثر ایده‌ها، تصاویر، مدها و سبک‌های زندگی داده است. بر همین اساس، فرهنگ نیز به پدیده‌ای سیال بدل شده و از آن قلمروزدایی شده که عایشه کاگلر آن را "هویت‌های پیوندی" نامیده است. به عقیده کاگلر، انسان‌ها نیز اکنون خود را در مقیاس‌های متکثر- محلی، ملی، منطقه‌ای و غیره می‌یابند و حتی اگر خود را نیابند، تحت تأثیر مقیاس‌های خارج از کنترل خود هستند. به اعتقاد دون کالب، دگرگونی‌های متأخر بیانگر آن است که نیازمند دیدن افراد به مثابه محلیت متکثر هستیم. اجتماع انسانی را سیال و بدون مرز در نظر بگیریم. دقیقاً به دلیل چیزی که آن را "تغییرات سریع در افراد، ابژه‌ها و ایده‌ها" می‌نامند (کاگلر، ۱۹۹۷).

قطبی شدن روستا- شهر برای مدت‌ها بیانگر جوامع سنتی- مدرن بود و این امر در جامعه شناسی کلاسیک به واسطه مفاهیمی از قبیل اجتماع- جامعه، همبستگی مکانیکی- ارگانیکی و غیره تداوم داشت. اما امروزه فضای شهری و روستایی در بسیاری از ابعاد در هم تداخل یافته و بنابراین، استقلال خود را از دست داده است. همان طور که مورمونت استدلال کرده است تقابل روستا- شهر برساختی اجتماعی است. برساختی اجتماعی و معرفتی -نه بیانگر روستائیت^۱ ناب- است. پویایی بسیار زیاد شرایط زندگی روستایی، مکان روستایی و اقتصاد سیاسی روستایی را مشروط به دگرگونی‌های مهم عملکرد مادی روستا کرده است، آنچه که باید آن را در اطلاعات، فناوری و حضور دولت در روستاها جستجو کرد. شهری شدن فرهنگی اکثر مکان‌هایی که می‌شناسیم، به میانجی جریان‌های رسانه‌ای و فناوری، یکی از دلایل چیزی است که شهری شدن روستا نامیده شده است (مورمونت، ۱۹۹۰). دگرگونی در مناقشات، اشکال آن و حل مناقشات، یکی از پیامدهای بسیار زیاد شهری شدن روستاهاست که مورد بررسی قرار گرفته است.

روستا معمولاً در تقابل با شهر تعریف می‌شود. این رویکرد سلبی بر حسب میزان "روستائیت" بیانگر خصیصه‌های متمایز روستا است (کاک، ۲۰۰۶). اما دوگانگی روستا- شهر بیشتر به دلیل بیان قطب‌بندی‌های نوعی در نظریه اجتماعی اهمیت دارد: سنت در مقابل مدرنیته، اجتماع در مقابل جامعه، امر شخصی در مقابل امر غیرشخصی، روابط در تقابل با قوانین و غیره. به اعتقاد گاسفیلد، تقابل سنت

و مدرنیته مبتنی بر مجموعه‌ای از مشاهدات تجربی مستقل نیست، بلکه بیان دلالت‌های منطقی هر کدام برای دیگری است (گاسفیلد، ۱۹۶۷: ۳۶۰-۳۵۰). تقابل مذکور به شیوه‌های گوناگونی در میان نظریه‌پردازان اجتماعی تکرار شده است: همبستگی مکانیکی در مقابل همبستگی ارگانیکی دورکیم، جامعه کشاورزی و نظامی در مقابل جامعه صنعتی اسپنسر، فرهنگ انتسابی در تقابل با فرهنگ اکتسابی تا متغیرهای الگویی پارسونز، همه تکرار برساخت‌گرایانه و گاه ایدئولوژیک نظریه‌های اجتماعی است (کوزر، ۱۳۸۷ و ریتزر ۱۳۷۹).

همان طور که بیان گردید، جهان کنونی در آماج فرایندهای جهانی شدن به گونه‌ای عام و به طور ویژه به دنبال جهانی شدن سرمایه‌داری متأخر نئولیبرال، دوگانگی روستا-شهر با دشواری قابل دفاع است. مفاهیم روستایی شدن شهرها و شهری شدن روستا، مفاهیم روشی و تحلیلی برساختی جدیدی است که خلاء مفهومی ناشی از دگرگونی‌های جدید را پر می‌کند. امور بسیار زیادی وجود دارد که بیانگر مفهوم‌سازی مجدد است. اینکه شهرها به مثابه مکان طب سنتی، جایگزین روستاها شده، بسیاری از فناوری‌ها وارد روستا شده و به تبع آن، عوامل روانشناختی مشابه شهرها در روستاها نیز تجربه می‌شود. موضوع مورد تأکید در بررسی حاضر به عنوان یکی از نشانه‌های ناکارآمدی دوگانگی روستا-شهر، تنش‌ها و مناقشات اجتماعی و تضاد منافع است (هالفاکر، ۱۹۹۳: ۲۵).

در حالی که مراکز شهری، به گونه‌ای سنتی همراه با تشدید جریان‌های تنش اجتماعی فهمیده می‌شود، امروزه با جریان دیگری در حوزه مناقشات درگیر هستیم. روستاییان در جستجوی راه‌حلی برای مسائل و مشکلات و مناقشات خود به شهرها سرازیر شده‌اند. اگر با مفاهیم هومی بابا نظریه‌پرداز حوزه‌های پسااستعماری صحبت کنیم، شکل‌گیری هویت ترکیبی، فضای دوگانگی‌های تحلیلی را در می‌نوردد. هومی بابا استدلال کرده است که «فرهنگ‌ها در روستا/شهر و جنوب/شمال، ممکن است در تداوم با مدرنیته باشد یا خود را در گسست از آن تعریف کند. اما در هر حال، آن‌ها از فناوری‌های همسان‌سازی استفاده می‌کنند». شهرها با تخصیص ایده‌های سنتی و کردارهای سنتی برای حل مناقشات در زمینه شهری، گویای ترکیبی فرهنگی از شرایط هستند (بابا، ۱۹۹۴). اما روستاها برای حل مناقشات خود که ناشی از ارتباط آن‌ها با شهرهاست، شیوه‌های شهری را جایگزین شیوه‌های سنتی خود کرده‌اند.

شهری شدن روستاها و قضایی شدن مناقشات ...

ایده نظری پژوهش حاضر این است که قضایی شدن مناقشات و مسائل در روستا در کنار رها کردن شیوه‌های حل مناقشه سنتی و جایگزین (ADR) که به تازگی در بسیاری از کشورها به دنبال ناکارآمدی شیوه‌های قضایی اهمیت یافته است، از نشانه‌های بازاندیشی در دوگانگی شهر-روستا است. ایده مذکور به این معناست که سایر زمینه‌های دینی و فرهنگی و خوشایندی روستایی، چندان در میدان حل مناقشه در روستاها اهمیت ندارد. از این رو، ابتدا به شیوه‌ای مختصر به بررسی حل مناقشه جایگزین می‌پردازیم و سپس بررسی می‌کنیم در جهان قضایی، ناکارآمدی بوروکراسی دادگستری باعث انباشت بسیاری از پرونده‌های جزئی شده و همین امر باعث جستجوی راه‌حل‌های مناقشه جایگزین (از قبیل مذاکره، میانجی‌گری و غیره) شده است. در جهان اجتماعی روستایی-شهری، بیش از پیش شیوه‌های سنتی حل مناقشه، ریشه‌های فرهنگی و دینی کنار گذاشته می‌شود و به شیوه‌های رسمی دادگاهی رو آورده می‌شود.

حل مناقشه جایگزین¹

برخی از تفاوت‌های بین تضاد و مجادله به ماهیت رشته‌ای، دامنه کنش و شدت آن‌ها مربوط می‌شود. جامعه‌شناسان معمولاً تمایل دارند به بررسی تضادها بپردازند، در حالی که مجادله را در محدوده‌های قانونی و حقوقی فرض می‌کنند. تضاد جنگ‌های گسترده‌تر و در میان افراد بیشتر را شامل می‌شود، در حالی که مجادله به برخورد با راننده تاکسی یا فروشنده ساندویچی و غیره مربوط می‌شود. تضادها مسائل ژرف‌تری از قبیل هویت، ارزش‌ها، ترس یا نیاز را شامل می‌شود و نظام‌مندتر از مجادلات است. در یک مجادله ساده، مفهوم راه‌حل ساده به نظر می‌رسد. اما نباید تصور کرد که راه‌حل‌ها مقطعی هستند. برخی از راه‌حل‌ها فرایندی هستند که از چند مرحله خرده راه حل می‌گذرند. در موقعیت‌های پیچیده راه‌حل‌ها حادثه‌ای منفرد نیستند. بلکه با فرض ممکن بودن راه‌حل، فرایندی طولانی مدت هستند (موفیت، ۲۰۰۵).

1 Alternative dispute Resolution

حل تضاد یکی از مهم‌ترین ابعاد مطالعاتی تضاد است. بنابراین ضرورت دارد تعریفی ساده درباره آن بیان کنیم. حل تضاد بیانگر هر نوع کاهش هدفمند و توافقی تضاد در میان عوامل اجتماعی است. حل تضاد ممکن است در نتیجه تلاشی خودآگاه و درونی برای توافق با دیگری رخ دهد یا در نتیجه حضور و مداخله میانجی‌ها، طرف سوم، زور، تهدید، تطمیع، فریب و غیره رخ دهد. بنابراین، می‌توان تعریفی گسترده از حل تضاد به معنی هر گونه کاهش تضاد اجتماعی را بیان کرد. آنچه در اینجا بیش از همه مورد نظر ماست، فرایند آگاهانه و توافقی کاهش تضاد بین طرفین به تنهایی یا با کمک فردی سوم است.

بر همین اساس می‌توان تمایزی را در درون حوزه تضاد به کار گرفت. می‌توان درباره تضادهای کلان و نیز تضادهای خرد صحبت کرد. حل تضاد را می‌توان در هر دو سطح مورد توجه قرار داد. در حالی که در سطح بین‌المللی طرف سوم می‌تواند دولت یا اتحادیه‌ای از دولت‌ها باشد، در سطح ملی این امر به احزاب و گروه‌های داخلی واگذار می‌شود. اما در سطح محلی - اجتماعی، برای حل تضاد به افراد حقیقی و حقوقی نیازمند است. اما در همه سطوح، حل تضاد فرایندی مداوم شامل "مذاکره، میانجی‌گری و داوری" است. تمایز دیگری را می‌توان در حوزه مطالعه تضاد تشخیص داد. از یک طرف دانشگاهیان وجود دارند و از طرف دیگر، کارورها. دانشگاهیان تضاد را در دانشگاه‌ها و به نحوی انتزاعی بررسی می‌کنند. اما کارورها که مددکاران اجتماعی، روانشناسان، دیپلمات‌ها، وکلای قضایی و حقوقی و غیره را شامل می‌شوند، به افراد در تضاد کمک می‌کنند تا تضادشان را به گونه‌ای عادلانه حل کنند (گلف‌اند، ۲۰۰۳: ۶-۱۳).

ADR به عنوان یک جنبش اجتماعی امروزه بیش از هر دوره تاریخی در مناقشات بشری برای دستیابی به قوه محرکه بزرگ‌تر کار خود را شروع کرده است. این وضعیت بیش از هر چیز به ناتوانی نظام عدالت مدنی در سراسر جهان برای مواجهه با پرونده‌های روزافزونی برمی‌گردد که به این نظام عرضه می‌شود. در کنار این مورد، مسأله کمبود منابع نیز وجود دارد. نظام عدالت مدنی در همه جا تحت فشار قرار می‌گیرد و در همان حال و همزمان با آن، افراد فراوانی نیز به سمت انتخاب روندهای حل و فصل مناقشه‌ها جایگزین چرخش نشان می‌دهند (یلماز، ۲۰۰۳). متخصصان حل و فصل مناقشه‌ها و در بعضی مواقع، افرادی غیرحقوق‌دان، وارد صحنه می‌شوند. این روند با فعالیت خود

شهری شدن روستاها و قضایی شدن مناقشات ...

حقوق دانان برای ورود به حوزه ADR بیش از پیش تقویت می‌شود. مطلب دیگر، فعالیت‌گرایی قضایی رسماً اعلام شده‌ای است که توسط اقدامات قانونی و موضوعه مستحکم شده است و در بعضی موارد توسط به ADR را به عنوان پیش‌شرطی برای توسل و دسترسی به دادگاه‌ها قلمداد می‌کند. به طور یقین می‌توان ADR را جنبش اجتماعی با ظرفیت بالقوه‌ای در نظر گرفت که تاکنون سابقه نداشته و به عنوان یک نظام حل و فصل مناقشه‌ها به نحوی عملی و پرمفعت مورد پذیرش قرار گرفته است. علاوه بر این، نظام عدالت مدنی که به طور گسترده‌ای متخاصم و منحرف‌کننده بود، در میان مردم دیدگاهی را ایجاد کرده است که بر اساس آن به دنبال نظامی هستند که به بازتولید هم‌نواپی بیشتر بین مناقشه‌کنندگان و امکان بیشتری برای بروز ارتباط طولانی‌مدت بین آنان منجر گردد. هر چند ظاهراً هر کسی با این دیدگاه موافق نیست و جامعه انسانی نیز به میزان فراوانی در وضعیت تخاصم و مرافعه باقی خواهد ماند (کشاوجی، ۲۰۰۲).

اصطلاح حل مناقشه جایگزین، اغلب برای توصیف طیف متنوع و گسترده‌ای از سازوکارهای حل مناقشه به کار گرفته می‌شود که به زمان کوتاهی احتیاج دارند و جایگزینی برای فرایند طولانی‌مدت دادگاه محسوب می‌گردد. این اصطلاح بیانگر هر فرایند و مؤلفه‌ای است که می‌تواند طرفین مناقشه را تشویق به مذاکره مستقیم و قبل از مراجعه به دادگاه کند (براون، ۱۹۹۸: ۴). حل و فصل مناقشه، اصطلاحی است که بیانگر تعدادی از فرایندهایی است که می‌توان آن‌ها را برای حل یک مناقشه، مناقشه یا دعوی به کار برد. حل و فصل مناقشه می‌تواند بیانگر حل و فصل مناقشه جایگزین، حل و فصل مناقشه مناسب باشد. فرایندهای حل مناقشه جایگزین‌هایی برای برگزاری دادگاه (قاضی دولتی یا فدرال یا هیئت منصفه)، به منظور بردن مناقشه به روند دادرسی یا سایر نهادها به منظور حل و فصل آن پرونده یا قرارداد است. فرایندهای حل مناقشه را می‌توان برای حل و فصل هر نوع مناقشه از جمله دعاوی خانوادگی، همسایگی، دعاوی مربوط به استخدام، تجارت، مسکن، جراحات و صدمات شخصی، مشتری‌ها و مصرف‌کنندگان و محیط‌زیست به کار برد. در ضمن، ایالات متحده آمریکا از فرایندهای حل و فصل مناقشه‌ها در بعضی مکان‌ها از جمله محله‌های کار، استخدام و موضوعات مربوط به قراردادها استفاده می‌کند (براون، ۱۹۹۸: ۶). اما چرا باید از فرایندهای حل و فصل مناقشه استفاده کرد؟ فرایندهای حل و فصل مناقشه چندین مزیت دارد. برای مثال، بعضی از فرایندها از

Journal of Rural Development

Editor in Chief: Prof. Dr. Mehdi Taleb Director in Charge: Dr. Younes Nourbakhsh

Executive Editor: Hassan Bakhshizadeh Index: www.ISC.gov.ir & www.ricest.ac.ir

Copyright Holder: The Faculty of Social Sciences, University of Tehran

ISSN: 2008-8981 Website: www.jrd.ut.ac.ir Email: jrd@ut.ac.ir

فرایندهای حقوقی سنتی، ارزان‌تر و آسان‌تر است. فرایندهای مطمئن و متقن می‌تواند طرفین دعوا را در دستیابی به راه‌حل و کنترل بیشتر به مناقشه بیشتر مشارکت دهند. علاوه بر این، فرایندهای حل‌وفصل مناقشه کمتر رسمی است و نسبت به دادگاه دادرسی قوانین انعطاف‌پذیر بیشتری دارد (گلف‌اند، ۲۰۰۳).

اشکال فرایندهای حل مناقشه

فرایند حل و فصل مناقشه، اشکال مختلفی دارد. در زیر به طور خلاصه عمومی‌ترین فرایندهای حل و فصل مناقشه تشریح می‌شود (میلر، ۲۰۰۶):

داوری: داوری یک فرایند اختصاصی است که در آن طرفین دعوا موافقت می‌کنند که یک یا چند فرد بتوانند درباره دعوی آنان بعد از دریافت شواهد و مدارک و استماع ادله و مباحث تصمیم‌گیری کنند. داوری با میانجی‌گری تفاوت دارد، زیرا یک داور بی‌طرف اختیار اتخاذ تصمیم در مورد دعوا را دارد. فرایند داوری شبیه دادرسی است که در آن طرفین دعوا اظهارات خود را بیان و شواهد لازم را به داور می‌دهند.

در مقایسه با دادرسی‌های سنتی، داوری را معمولاً می‌توان سریعاً انجام داد و کمتر جنبه رسمی دارد. برای مثال، اغلب طرفین دعوا مجبور نیستند از قوانین مربوط به بیان شواهد دولتی، ایالتی یا فدرال پیروی کنند. به طوری که در بعضی موارد داور ملزم به کاربرد قوانین حکومتی نیست. داور بعد از استماع ادله، رأی خود را صادر می‌کند. بعضی آراء به سادگی تصمیم را اعلام می‌کنند (رأی آشکار و بی‌واسطه) ولی بعضی دیگر از آراء دلایلی برای توجیه دارند (رأی مستدل). فرایند داوری ممکن است الزام‌آور یا غیراجباری باشد. زمانی که داوری الزام‌آور است تصمیم داور، تصمیم نهایی است که می‌تواند توسط دادگاه لازم‌الاجرا شود و فقط در موارد بسیار محدود می‌توان در مورد آن تقاضای استیناف کرد. زمانی که حکم داوری، غیرالزام‌آور است، رأی داور یک رأی مشورتی است و اگر طرفین دعوا توافق کنند، به صورت رأی نهایی درخواهد آمد.

ارزیابی بی‌طرفانه اولیه: ارزیابی بی‌طرفانه اولیه، فرایندی است که ممکن است بسیار زود بعد از آنکه یک پرونده در دادگاه بایگانی شد، رخ دهد. پرونده به یک متخصص، معمولاً یک وکیل داده می‌شود و

شهری شدن روستاها و قضایی شدن مناقشات ...

از او خواسته می‌شود که ارزیابی متعادل و بی‌غرض و خطایی از مناقشه بیان کند. طرفین دعوا یا اظهارات مکتوب را ارسال می‌کنند یا با شخصی که متخصص است، ملاقات می‌کنند. شخص متخصص ضعف‌ها و قوت‌های هر یک از طرفین دعوا را مشخص می‌کند و به ارزیابی نتیجه احتمالی دادرسی می‌پردازد. ارزیابی می‌تواند به طرفین دعوی در شناسایی و تخمین پرونده‌شان کمک کند و آن‌ها را به سمت حل و فصل مناقشه سوق دهد.

تسهیل کردن: تسهیل کردن فرایندی است که از طریق آن یک فرد آموزش‌دیده به یک گروه دو یا چند نفری به منظور بحث درباره موضوعاتی که باید توسط گروه تعیین شود، کمک می‌کند که می‌تواند همکاری در تعریف و تحلیل موضوعات، توسعه جایگزین‌ها و اجرای توافق درباره حل و فصل مناقشه‌ها را شامل شود. تسهیل‌کننده می‌تواند به ارتقای ارتباط، اجماع و تصمیم‌سازی در میان افراد در طیف متنوعی از موقعیت‌ها از جمله، اجتماع، شرکت و گروه‌های آموزشی و خانوادگی کمک کند.

کنفرانس گروهی خانواده: کنفرانس گروهی خانواده نشستی بین یک خانواده و اعضای گروه فامیلی است. در این نشست، خانواده در تدوین یک طرح به منظور توقف سوءاستفاده یا سایر رفتارهای نادرست بین اعضاء مشارکت و یاری می‌کند. کنفرانس گروهی خانواده، اعضای خانواده و دوستانی را شامل می‌شود که روند سوءاستفاده را به جای باقی گذاشتن کامل فرایند تصمیم‌سازی در دستان مقامات قانونی و عرضه‌دهندگان خدمات حل و فصل می‌کنند. تمام مشارکت‌کنندگان از آمادگی، حمایت و حفاظت زیاد برخوردار می‌شوند. بنابراین، همه اعضای خانواده می‌توانند سالم باشند و درباره اظهارنظر در فرایند تصمیم‌سازی آگاه شوند (روزدیگر، ۲۰۰۶).

میانجی‌گری: میانجی‌گری فرایندی خصوصی است که از طریق آن، شخص ثالث بی‌طرف از یک میانجی می‌خواهد که به طرفین دعوا کمک کند تا به بحث درباره دعوا بپردازند و برای حل و فصل مناقشه تلاش کنند. طرفین دعوا فرصت لازم برای تشریح موضوعات، بحث درباره منافع، ادراکات و احساسات را دارند و همدیگر را با ارائه اطلاعات یاری می‌دهند و ایده‌هایی را برای حل و فصل مناقشه کشف می‌کنند. در حالی که دادگاه‌ها می‌توانند پرونده‌های مشخصی را برای اتخاذ میانجی‌گری

Journal of Rural Development

Editor in Chief: Prof. Dr. Mehdi Taleb Director in Charge: Dr. Younes Nourbakhsh

Executive Editor: Hassan Bakhshizadeh Index: www.ISC.gov.ir & www.ricest.ac.ir

Copyright Holder: The Faculty of Social Sciences, University of Tehran

ISSN: 2008-8981 Website: www.jrd.ut.ac.ir Email: jrd@ut.ac.ir

مدیریت کنند، فرایند میانجی‌گری به صورت فرایندی داوطلبانه باقی می‌ماند که در آن لازم نیست طرفین دعوا که در جریان مباحثه وارد شوند. میانجی اختیار تصمیم‌گیری برای طرفین دعوا را ندارد. اما می‌تواند برای یافتن راه‌حلی که مورد پذیرش دو طرف باشد، به آن‌ها کمک کند. فقط طرفین دعوا می‌توانند مناقشه را طی میانجی‌گری حل و فصل کنند. راه‌های گوناگونی وجود دارد که فرایند میانجی‌گری می‌تواند به آن‌ها اقدام کند. اکثر میانجی‌گری‌ها توسط طرفین دعوا با همدیگر و در یک جلسه مشترک شروع می‌شود. میانجی نحوه اعمال فرایند و نقش خود را شرح خواهد داد و به تأسیس نقش‌ها، وظایف و دستورالعمل جلسه اقدام می‌کند. به طور کلی، طرفین دعوا پس از اظهارات فوق خود را بروز می‌دهند. تعدادی از میانجی‌گران کل فرایند را در یک جلسه مشترک هدایت می‌کنند. میانجی‌های دیگر به سمت جلسات مجزا حرکت می‌کنند، یعنی بین طرفین دعوا به طور منظم آمدوشد می‌کنند. اگر طرفین دعوا به وافق دست یابند، میانجی سعی می‌کند که این توافق را به سطح متن مکتوب تقلیل دهد که در دادگاه نیز لازم‌الاجرا باشد (ورما، ۲۰۰۲).

فنون ADR

۱- میانجی‌گری

میانجی شکل خصوصی و ساخته‌شده از فرایند مذاکره است که توسط طرف ثالث تعیین می‌گردد و اساساً غیرالزام‌آور و غیراجباری است. اگر روند حل و فصل مناقشه به نتیجه برسد، میانجی می‌تواند توافقنامه‌ای را تدوین کند که بعدها می‌تواند به صورت یک قرارداد و سند اجباری درآید (شلنبرگ، ۱۹۹۶).

۲- مصالحه

مصالحه شبیه میانجی‌گری است، لیکن مصالحه‌گر می‌تواند به طرفین دعوا راه‌حلی را پیشنهاد کند تا آن‌ها قبل از نیل به توافق آن را مورد توجه قرار دهند.

۳- ارزیابی بی‌طرفانه

شهری شدن روستاها و قضایی شدن مناقشات ...

ارزیابی بی طرفانه فن خصوصی و غیراجباری است که از طریق آن، طرف ثالث، که معمولاً قاضی یا فردی است که تجربه و صلاحیت قانونی دارد، مانند یک QC ارشد، در مورد نتیجه احتمالی دادرسی، نظری را به عنوان پایه‌ای برای مباحث مربوط به حل و فصل مناقشه بیان می‌کند.

۴- تعیین و انتصاب متخصص

تعیین کارشناس (متخصص)، فرایندی خصوصی است که یک کارشناس مستقل با اختیارات و قدرت بازپرسی و بازجویی را شامل می‌شود که تصمیم لازم‌الاجرا اجباری را اتخاذ می‌کند.

۵- داوری

داوری که احتمالاً مشهورترین نوع روش خصوصی حل و فصل مناقشه است، فرایند رسمی و اجباری است که از طریق آن، مناقشه از طریق تصمیمی حل و فصل می‌شود که یک طرف ثالث انتصابی یعنی داور یا داوران منصوب شده اتخاذ می‌کنند (شلنبرگ، ۱۹۹۶ و آنجل گیت، ۲۰۰۷).

روش پژوهش

نظریه زمینه‌ای فرایند گام به گام تحلیلی برای توسعه و پالایش مفاهیم و مشخص کردن روابط متقابل مفاهیم در قالب یک چارچوب به هم پیوسته فراهم می‌کند. نظریه زمینه‌ای، شکاف بین نظریه و تحقیق تجربی (برای آزمون نظریه) را پر می‌کند. نظریه پردازان و پژوهشگران روش مذکور، دو گروه جدا از هم و متعلق به دو دنیای متفاوت نیستند. شیوه طرح پرسش پژوهش بسیار مهم است، زیرا به میزان معتنا بهی نوع روش مورد استفاده را تعیین می‌کند. حساسیت نظری به کیفیت شخصی پژوهشگر منوط است و بیانگر آگاهی از ظرافت‌ها و معنی داده‌هاست. کسی می‌تواند به کار پژوهشی پردازد که واجد درجات گوناگونی از حساسیت نظری باشد که این امر به تجربه و بررسی‌های قبلی وی منوط است. همچنین می‌تواند در خود پژوهش ایجاد شود. حساسیت نظری به خصوصیات ذیل اطلاق می‌شود: بصیرت داشتن، مهارت داشتن در معنی دار کردن داده‌ها، استعداد درک، قدرت تجزیه عناصر مربوط از عناصر نامربوط. از اینرو، درهم آمیختگی مراحل گردآوری و تجزیه و تحلیل داده‌ها بسیار اهمیت دارد. هر کدام دیگری را تقویت می‌کند و پدیده ترتیب بصیرت‌ها و شناخت پارامترهای نظریه‌ای را افزایش می‌دهد. حاصل چنین پژوهشی، «نظریه‌ای است که به طور مستقیم از داده‌هایی

Journal of Rural Development

Editor in Chief: Prof. Dr. Mehdi Taleb Director in Charge: Dr. Younes Nourbakhsh

Executive Editor: Hassan Bakhshizadeh Index: www.ISC.gov.ir & www.ricest.ac.ir

Copyright Holder: The Faculty of Social Sciences, University of Tehran

ISSN: 2008-8981 Website: www.jrd.ut.ac.ir Email: jrd@ut.ac.ir

استخراج شده است که در جریان پژوهش به صورت منظم گرد آمده و تحلیل شده است.... پژوهشگر کار را با نظریه‌ای که از قبل در ذهن دارد شروع نمی‌کند، بلکه کار را در عرصه واقعیت آغاز می‌کند و اجازه می‌دهد تا نظریه از درون داده‌ها پدیدار شود» (استراوس و کوربین، ۱۳۹۰: ۳۴). در رویکرد مذکور تلاش می‌شود مدل‌های نظریه ساخته‌شده، مدل‌هایی انتزاعی و استعلایی نباشد، بلکه تک تک مقولات و مفاهیم مدل‌های تجربی داشته باشد و مفاهیم در جهان اجتماعی-نه در ذهن نظریه‌سازان- ریشه داشته باشد (برایمن، ۱۳۸۹).

کدگذاری بیانگر عملیاتی است که طی آن داده‌ها خرد می‌شود، مفهوم‌پردازی می‌گردد و آنگاه به روش‌های جدید دوباره به یکدیگر وصل می‌شود. کدگذاری روند اصلی ساخت و بسط نظریه از داده‌هاست. حفاصل میان انواع کدگذاری تصنعی و غیرواقعی است. هر کدام از کدگذاری‌ها الزاماً در مراحل جداگانه‌ای انجام نمی‌شود. گردآوری و تجزیه و تحلیل اطلاعاتی در روندی بهم‌پیوسته انجام می‌شود و از آنجایی که تجزیه و تحلیل روند نمونه‌گیری را تعیین می‌کند، باید آن دو به طور متناوب انجام شود. کدگذاری باز بخشی از تجزیه و تحلیل است که به صورت مشخص به نام‌گذاری و مقوله‌بندی پدیده‌ها از طریق بررسی دقیق داده‌ها می‌پردازد. در فرایند کدگذاری باز، داده‌ها به بخش‌های مجزا خرد می‌شود. برای شناسایی مشابهت‌ها و تفاوت‌ها با دقت بررسی می‌شود و پرسش‌هایی درباره پدیده‌ها مطرح می‌گردد. بدین ترتیب، پیش‌فرض‌های خود محقق و سایرین مورد پرسش قرار می‌گیرد یا بررسی می‌شود و راه را برای کشف می‌گشاید.

دو رویه تحلیل در روند کدگذاری اصولی محسوب می‌شود، گرچه چگونگی آن با هر نوع کدگذاری تغییر می‌کند. آنها عبارت است از: انجام مقایسه‌ها و پرسش سئوالات. در حقیقت در متون اغلب از نظریه زمینه‌ای به عنوان روش "روش تجزیه و تحلیل مقایسه‌ای مداوم" یاد می‌شود. دو رویه فوق کمک می‌کند مفاهیم در نظریه زمینه‌ای دقیق و مشخص شود. اما آنچه که راهنمای عملی ما در کدگذاری‌ها بوده است، مقولات محوری منتج از پرسش‌های پژوهش است.

میدان مورد بررسی، افراد مطلعی را شامل می‌شود که منبع اصلی داده‌ها هستند. در پژوهش حاضر، جامعه مورد بررسی، روستاییان و ساکنان شهری در استان تهران است و نمونه‌گیری نظری مورد استفاده قرار گرفت. نمونه‌گیری نظری فرایند جمع‌آوری داده‌ها برای تولید نظریه است که طی آن

شهری شدن روستاها و قضایی شدن مناقشات ...

تحلیل‌گر با توجه به داده‌های جمع‌آوری شده تصمیم می‌گیرد که مرحله بعد چه داده‌هایی را در کجا جستجو کند. در این نوع نمونه‌گیری، «دستیابی به نمونه‌ای که حداکثر درگیری را با مسئله تحقیق دارد و از اطلاعات زیادتری برخوردار است» اهمیت دارد (ایمان، ۱۳۹۰: ۱۴۶). در نمونه‌گیری نظری، تعداد افراد نمونه با معیار اشباع نظری تعیین می‌شود. بدین معنا که گردآوری اطلاعات را باید تا موقعی ادامه داد که افزایش اطلاعات، مفاهیم، مقولات، خرده‌مقولات و تنوع‌های جدید به دست نمی‌دهد. «تصمیمات مربوط به نمونه‌گیری آن دسته از اطلاعات را هدف می‌گیرد که در پرتو اطلاعاتی که قبلاً مورد استفاده قرار گرفته و دانشی که از آن‌ها استخراج شده بود، ظاهراً بیشترین آگاهی بخشی را به همراه دارد» (فلیک، ۱۳۸۹: ۱۳۸).

مقاله حاضر، نتیجه پژوهشی است که در استان تهران و در میان روستاییان اطراف شهر تهران از طریق مصاحبه با ۵۰ نفر زن و مرد انجام شده است. هدفمند بودن مصاحبه‌ها و نقش محوری جستجو برای حل مناقشه در فضای روستایی و شهری، امکان نادیده گرفتن اختلافات طبیعی و جزئی در جمعیت نمونه را می‌دهد. به عبارت دیگر، در جستجوی گرایش کلی حاکم بر حل مناقشه در میان مصاحبه‌شوندگان بوده‌ایم. تحلیل مصاحبه‌ها توصیفی بوده و راهنمای ما در این تحلیل‌ها، مقولات بنیادی پرسش‌های پژوهشی و مقولات مطالعاتی شیوه‌های حل مناقشه بوده است. هدف بیشتر حول این موضوع بوده است که در رابطه با مناقشات، روستایی شدن شهرها تا چه اندازه اتفاق افتاده است. اتفاقی که با توجه به روابط زمانی و فضایی همواره نسبی است.

تحلیل مناقشه در روستا و شهر

مناقشه در خلاء شکل نمی‌گیرد. بلکه بخشی از موقعیت‌های ساختاری است. در پژوهش حاضر، فضای جغرافیایی به مثابه فضایی ساختاری در نظر گرفته شده است که پیامدهای فرهنگی و اجتماعی در زندگی روزمره افراد دارد. در ضمن، یکی از ملزومات نظری و عینی بحث درباره فضای ساختاری روستا و شهر در جهان امروزی، پیوند گریزناپذیر آنها است. تحولات اجتماعی برای شهری شدن جهان امروز پیش رفته است و حتی اگر شهری شدن به شهرگرایی منجر نشده باشد، امکانات زندگی شهری در روستاها گسترش یافته است. در ضمن مازاد جمعیت روستایی و محدودیت منابع اقتصادی

Journal of Rural Development

Editor in Chief: Prof. Dr. Mehdi Taleb Director in Charge: Dr. Younes Nourbakhsh

Executive Editor: Hassan Bakhshizadeh Index: www.ISC.gov.ir & www.ricest.ac.ir

Copyright Holder: The Faculty of Social Sciences, University of Tehran

ISSN: 2008-8981 Website: www.jrd.ut.ac.ir Email: jrd@ut.ac.ir

در روستاها موجب مهاجرت‌های فصلی و کاری جوانان روستایی به شهرها شده است. ملزومات مذکور هر گونه بحثی را به شیوه‌های متفاوت بر ساخته می‌کند و مناقشه از این امر مستثنی نیست. در ادامه، با توجه به فضای کلی مصاحبه‌ها و پژوهش، ابتدا درباره مناقشه در شهرها و روستاها بحث خواهد شد. دلایل، اشکال، دگردیسی‌ها، پیامدهای مناقشه ما را هدایت خواهد کرد. همچنین تلاش شده است روستایی و شهری بودن در خلاء و به مثابه مقوله‌های انتزاعی در نظر گرفته نشود. بلکه به گونه‌ای انضمامی تحلیل گردد. برای این هدف و با توجه به فضای پژوهش سعی خواهد شد که میان طیف‌های زنان روستایی، زنان شهری، مردان روستایی و شهری و در صورت امکان، نسل‌های جوان شهری و روستایی تمایز گذاشته شود و در تحلیل مورد توجه قرار گیرد. مصاحبه‌ها با توجه به عوامل هفت‌گانه (دلایل مناقشه، اشکال مناقشه، دگردیسی‌ها، پیامدها، و سایر ویژگی‌های مناقشه) مرور گردید و پس از بیان واژگان روزمره افراد در مصاحبه‌ها با توجه به مباحث نظری مناقشه مقوله‌بندی انجام شد. در نهایت، درباره ماهیت مناقشه در روستا و شهر در میان زنان و مردان روستایی، و زنان و مردان شهری نتیجه‌گیری گردید. نظریه‌های مناقشه، مفاهیم و مقولات مفهومی حاکم بر مصاحبه‌ها را در اختیار ما می‌گذارند.

۱) مناقشه شهری و مناقشه روستایی

مناقشه‌های شهری و روستایی بخشی از زندگی شهری و روستایی است. تفاوت‌های شهر و روستا، شیوه‌های زندگی خاص خود و مسائل و راه‌حل‌های خود را شکل می‌دهد. اما زندگی شهری و روستایی، زندگی ناب شهری و روستایی نیستند. بلکه امروزه باید از فرایند تأثیرات بسیار شهر بر روستاها صحبت کرد و بالعکس. زندگی روستایی، زندگی ساده، بی‌آلایش، یکپارچه، یکدست و سرشار از معصومیت نیست. روستا بخشی از زندگی مدرن و روابط سرمایه‌دارانه است. روستا محدودیت‌هایش - به لحاظ روابط و ساختار - را از دست داده است. مردمان متنوع نیستند، اما سبک زندگی افراد محدودی که همدیگر را می‌شناسند، در نتیجه تعاملات با زندگی شهری متحول شده است. اما این موضوع به معنی راکد بودن روستا نیست. امروزه مناقشه روستایی، بخشی از مناقشه شهری است. اما شهرها زنده‌تر از روستاها هستند. زندگی تنوع دارد. روابط گسترده و نامحدود است. همه همدیگر را نمی‌شناسند. این دو فضای ساختاری متفاوت، بر مناقشه نیز تأثیر می‌گذارد. اما

شهری شدن روستاها و قضایای شدن مناقشات ...

چگونه؟ هر جامعه‌ای، مناقشه‌های تاریخی و ساختاری خاص خود را دارد. در پژوهش حاضر نیز در متن مصاحبه‌های انجام شده، مناقشه‌هایی نهفته است که نشانه‌هایی از تاریخ و ساختار موقعیت‌های خود هستند. در اینجا مناقشه‌ها در فضاهای ساختاری بررسی می‌شود و بنابراین، تفاوت‌های روستایی/شهری به عنوان بخشی از ساختار اجتماعی در نظر گرفته می‌شود. در جامعه مدرن، شهر از موقعیت ساختاری مسلط‌تری برخوردار است، به گونه‌ای که در جوامع جهان سوم همچنان جمعیت روستاها در حال کاهش و شهرها در حال افزایش حاشیه‌های خود هستند. بنابراین، از همان ابتدا شکاف جغرافیایی روستا/شهر مولد شکاف‌های اجتماعی-فرهنگی و اقتصادی خاص است.

پیامدهای اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی شکاف جغرافیایی شهر/روستا مولد شکاف‌های اجتماعی عمده دیگری است که می‌توان آن را در حوزه مناقشه‌ها، دلایل، پیامدها و نحوه حل آن‌ها دید. اما باید توجه داشت که در برخی از زمان‌ها تقسیم‌بندی‌های اجتماعی بر اساس شکاف روستایی/شهری اهمیت کمتر یا بیشتری دارد. در زمانه حاضر، روستاها اهمیت کمتری نسبت به شهر دارد و حضور روستا در متن شهر، حضوری بر پایه مهاجران و کارگران فصلی است. قشری که مسائل خاص خود را دارد، مسائلی که نه کاملاً روستایی و نه کاملاً شهری است. بنابراین در هر جامعه‌ای، همیشه میزانی از شکاف روستایی/شهر وجود دارد.

نکته‌ای که در بالا مورد تأکید قرار گرفته است، رابطه مکان جغرافیایی و ساختار اجتماعی است. هدف ما تحلیل شیوه‌هایی است که روستاییان و شهری‌ها در حل مناقشه مورد استفاده قرار می‌دهند. مناقشه روستاییان و شهری‌ها چه دلایلی دارد، چگونه بروز می‌یابد و چه پیامدهایی دارد؟ بنابراین، در اینجا صرفاً بر فرد روستایی یا شهری تأکید نمی‌کنیم، بلکه روستا و شهر مقولاتی ساختاری است که در ساختار اجتماعی حضور دارد و بر این شیوه‌ها تأثیر می‌گذارد.

وقتی مصاحبه را می‌خوانیم یا به صدای پاسخگویان گوش می‌کنیم، آنچه نخست و قبل از هر چیز خود را آشکار می‌کند، مشابهت‌های آن‌هاست. شباهت در ساختار اجتماعی کلان و جدی تحکم و سختی که بر همه آن‌ها حاکم است. ساختار اجتماعی که آن را در خشونت‌های اعمال شده بر افراد - در روستا و شهر - می‌بینیم. خشونت‌هایی که در همان نگاه اول، خود را به صورت مقولاتی نهادی

Journal of Rural Development

Editor in Chief: Prof. Dr. Mehdi Taleb Director in Charge: Dr. Younes Nourbakhsh

Executive Editor: Hassan Bakhshizadeh Index: www.ISC.gov.ir & www.ricest.ac.ir

Copyright Holder: The Faculty of Social Sciences, University of Tehran

ISSN: 2008-8981 Website: www.jrd.ut.ac.ir Email: jrd@ut.ac.ir

نشان می‌دهد. بسیاری از مناقشات از خانواده و اقتصاد نشأت می‌گیرد، آن‌ها را تغییر می‌دهد، افراد را به خود مشغول می‌کند و در نهایت، به همان جا و به شکل دیگری برمی‌گردد.

پیرمردی اردبیلی در پاسخ به حضور مناقشه‌ها گفت: «مثلاً ازدواج... سر بی‌پولی فقط بی‌پولی...». در همان حال کارگری مهاجر از شمال گفت «مهم‌ترین عامل همون مسائل اقتصادی‌یه که گریبانگیر همه هستش، به عقیده من واقعاً همینه».

در همان حال یک شهری گفت: «الان زمانه زمانه پول و دلار است»، انگار که دلیل بیشتر مردم «بیکاری، فقر و گرسنگی است».

روی دیگر این سکه را زنان به زیبایی بیان کردند. ترس از بیکاری شوهر و نان‌آور خانواده، دلیل عمده مناقشه‌های بین زن و شوهر است، دلیل عمده مناقشه‌ها، خیانت‌ها، بداخلاقی‌ها و طلاق‌ها.

سختی و جدیت ساختار اجتماعی حاکم بر شهرها و روستاها در دلایل عمده مناقشه‌ها نهفته است: مناقشه در خانواده و حوزه اقتصاد به اشکال متفاوت. آنچه تفاوت‌های درونی را ایجاد می‌کند، فقط دامنه، انواع، جهت و شدت این مناقشه‌ها و پیامدهاست. همان‌طور که کوزر بیان کرده است: مناقشه‌ها در اینجا کارکردهای مثبت ندارد. مناقشه‌ها افراد را از هم جدا می‌کند، آن‌ها را نسبت به همدیگر بدبین می‌کند و مرزها را محکم‌تر از پیش می‌سازد. مناقشه‌ها آشکارکننده شکاف‌هایی است که مورد غفلت قرار گرفته بود. مانند ازدواجی که در زمان و مکانی نامناسب انجام شده است. مانند تضادی فرهنگی که خود را در میدان‌های تره‌بار در میان کارگران مهاجر نشان می‌دهد.

مناقشه‌های درون خانواده صرفاً احساسی نیستند. آن‌ها بیانگر بحران در مناسبات عاطفی است. مناقشه‌ها تعادل در درون خانواده‌ها را بازبینی نمی‌کند. آن‌ها صرفاً مزه زندگی نیستند. آن‌ها تعادل را به شیوه‌های گوناگون از طریق بیکاری، اعتیاد، خیانت و غیره در هم می‌ریزد. پیامدهای مناقشه اقتصادی در خانواده‌ها بسیار جدی است. همان‌طور که پیامدهای مناقشه خانوادگی در اقتصاد، به ویژه در روستاها جدی است.

یکی دیگر از ویژگی‌های مشابه مناقشه‌ها در روستاها و شهرها، کم‌رنگ بودن مقوله میانجی است. میانجی اشکال متفاوتی دارد و "بزرگ‌تر تا مشاوره" را شامل می‌شود و این دو شکل در روستاها (بزرگ‌ترها) و در مناقشه‌های خانوادگی (مشاوره) نفوذ ناچیزی دارند. در اینجا میانجیگری

شهری شدن روستاها و قضایی شدن مناقشات ...

عملی برای حل مناقشه و نه فرایندی برای بازسازی تعامل بین افراد است. ظاهراً در مناقشه‌های خانوادگی در روستاها و در میان زنان، نهادهای گذشته نفوذ عمیقی دارند.

یکی دیگر از ویژگی‌های مشابه مربوط به میانجی، تصویری ایده‌آلیستی از میانجی است. بر اساس مصاحبه‌ها، میانجی در زمینه انضمامی یافت نخواهد شد. این امر نشان‌دهنده فقدان تجربه مذاکره‌کنندگی در میان طرفین مناقشه است.

با مرور مصاحبه‌ها، ایده نظری پنهانی، خود را نمایان می‌کند. هر چه از بسترهای خانوادگی به متن اجتماع می‌رویم، مناقشه‌ها مولد نیستند، بلکه مخرب‌اند. مناقشه‌های خانوادگی، طیفی از حس اندوه تا خیانت و طلاق را شامل می‌شود و در مناقشه‌های شهری همواره این کارها تخریب می‌گردد. در میان کارگران به دلایل مختلفی از ترس گرفته تا غریب بودن در شهر، مناقشه‌ها مسکوت گذاشته می‌شود.

به همین دلیل بحث اساسی بر بستر تنظیم و قواعد مناقشه‌ها - نه حل آن‌ها - است. در اینجا مناقشه‌ها حل نمی‌شود و وضعیت جدیدی پدید نمی‌آید که مبتنی بر مصالحه، سازگاری و آشتی باشد. بلکه تهدید، اجبار یا اساساً فسخ رابطه به حل مناقشه منجر می‌شود. اما در تنظیم مناقشه‌ها اگر شرایط آن را در نظر بگیریم، یکی از شرایط حاکم بر مناقشه، به رسمیت نشناختن مشروعیت طرف مقابل است.

راهبردهای مواجهه با مناقشه در میان مصاحبه‌شوندگان چیست؟ اگر بحث دین پرور جعفری را بین را در نظر داشته باشیم، می‌توانیم توضیح دهیم که در میان پنج راهبرد، حل مسئله کمتر از همه حضور دارد. مناقشه‌ها - جز در سطوح کوچک و محدود خانوادگی - حل نمی‌شود. یکی از اساسی‌ترین راهبردها نفس مجادله و مناقشه است. مناقشه‌ها به دلیل هزینه بالای آن‌ها به نتیجه نخواهد رسید، حل نیز نخواهد شد، آن‌ها مسکوت گذاشته می‌شود. مجادله‌های خانوادگی از جمله مناقشه‌های مذکور است که به صورت دوره‌ای و زنجیره‌ای همواره حضور دارد.

تسلیم، صرف‌نظر کردن و انفعال نیز به شیوه‌های مختلف حضور دارد. اما در هر حال، تعدیل تضاد رخ نمی‌دهد، زیرا طرفین هیچ‌گاه از قدرت برابر برخوردار نیستند یا اینکه حل چنین مناقشه‌هایی در قشر بالای طبقه متوسط حضور دارد. علاوه بر این، برخی از تضادها حل‌ناپذیر است. مناقشه‌های

Journal of Rural Development

Editor in Chief: Prof. Dr. Mehdi Taleb Director in Charge: Dr. Younes Nourbakhsh

Executive Editor: Hassan Bakhshizadeh Index: www.ISC.gov.ir & www.riced.ac.ir

Copyright Holder: The Faculty of Social Sciences, University of Tehran

ISSN: 2008-8981 Website: www.jrd.ut.ac.ir Email: jrd@ut.ac.ir

دینی و قومیتی از این جمله است. تضادهای مذکور پایدار است، زیرا هویتی است. نباید تصور کرد که در اینجا دین همچون یک تعدیل‌کننده مناقشه، جایگاه خود را از دست داده است. بیشتر مصاحبه‌شوندگان زن و مرد معتقد بودند که یک فرد مذهبی کمتر اهل مناقشه است و بیشتر با طرف مناقشه خود به مصالحه می‌رسد.

پول، یکی از بنیادی‌ترین دلایل مناقشه‌هاست. اما نباید فراموش کرد که روستاییان بر سر آب و زمین با هم در جنگ هستند. امروز روستاییان در شهرها حضور دارند. شاید پیش‌زمینه‌ای از چنین مناقشه‌هایی را در نسل گذشته خود داشته باشند. اما مناقشه بر سر پول و بی‌پولی در درون شهرها جدی است. قشر فقیر بر سر پول و قشر مرفه بر سر کار می‌جنگد. قشر فقیر کار کارفرما را انجام می‌دهد. بعد بر سر دریافت پول مناقشه می‌کند. اما در میان شهری‌ها این کار است که متضرر می‌شود. کارگران بدون مالکیت تحت‌الحمایه نظامی اقتصادی هستند که به وسیله کارفرمایان مدیریت می‌شود و آن‌ها در این میان صرفاً پاسخگوی کارفرما و مشتری هستند.

بازی مناقشه‌ها در میان مردان با "شورش" آغاز نمی‌شود، بلکه این امر در بازی‌های خانوادگی مشاهده‌پذیر است. زیرا شورش نوعی حسابگری یا به آخر خط رسیدن با داده‌ها و هزینه‌های بسیار است. شاید یک زندگی تاب تحمل زمان را نداشته باشد، اما بازی‌های مردانه برای بقاء نیازمند مصالحه، تسلیم و سازش است.

ساختارهای اجتماعی مبتنی بر خواسته‌های ما شکل نمی‌گیرد، بلکه بیشتر تحت تأثیر شرایط عینی زندگی جمعی ما - فرهنگی و سنت‌های اجتماعی - است. شاید اگر به لحاظ فردی در مقابل این پرسش قرار گیریم که آیا ایجاد مزاحمت برای زنان در اماکن عمومی از مترو تا محل کار درست است؟ به گونه‌ای پرخاشگرانه پاسخ خواهیم داد که خیر. اما یکی از جدی‌ترین مناقشه‌های زنان شهری در داخل شهر، شکوه از مزاحمت‌های جنسی است. تاکنون حل و فصل چنین مناقشه‌ای موفق نبوده است و شاید با کمرنگ شدن داعیه‌های دینی در حال افزایش نیز باشد. شاید در حوزه این مناقشه باید بر قدرت مردانه در جامعه، به لحاظ فیزیکی و قانونی تأکید کرد. شاید حضور مداوم چنین مناقشه‌ای ناشی از قدرت قانونی و ترس قانونی زنان باشد. شاید ترس یا ترس از پیامدهای آن، زنان را وادار به سکوت می‌کند. در حالی که هم زنان و هم مردان، از مناقشه با همدیگر پرهیز می‌کنند.

شهری شدن روستاها و قضایی شدن مناقشات ...

ردیف	مفاهیم	مقولات	مقوله محوری	مقوله هسته‌ای
روستاییان: زمینه‌ها	روابط سرمایه دارانه در روستا، تضاد فرهنگی در خانواده‌ها، مهاجرت به شهرها	مناقشات مخرب	زنجیره‌ای شدن مناقشات	
شهرییان: زمینه‌ها	اقتصاد پولی شهری، مزاحمت جنسی، مجادلات سیاسی	روابط مبتنی بر مناقشات	مناقشات مولد	قضایی شدن مناقشات و قانون به عنوان میانجی
روستاییان: راهبردها	تسلیم، صرف نظر انفعال و تخریب رابطه	رها کردن شیوه‌های سنتی حل مسئله	فقدان میانجی سنتی	
شهرییان: راهبردها	حل مسئله به شیوه قانونی، تخریب رابطه و مصالحه قانونی	میانجی قانون	برجستگی قانون	

۱) دلایل مناقشه

۱. دلایل مناقشه در روستاها محدود، ولی در شهرها گسترده‌تر و متنوع‌تر است. این محدودیت بخشی از فضاهاى اجتماعى و ساختارى آنها است.
۲. دلایل مناقشه‌ها در میان روستاییان مهاجر به شهرها به عنوان کارگر، متفاوت‌تر از مناقشه‌های خاص روستایی و شهری است. کارگران درگیر مسائل روستایی هستند، اما از این مهم‌تر مناقشه‌های کاری و مناقشه‌های طبقاتی (کارگر و کارفرما) مناقشه‌های دینی (شیعه و سنی) و غیره را نیز دارند.
۳. مناقشه‌های شهری - به لحاظ کاری و جنسیتی - از هر نظر دامنه‌دارتر است. اگر مناقشه‌های روستایی به لحاظ موضوعی محدود است، مناقشه‌های شهر فرایندی است. مناقشه‌های مذکور، تفکیک حوزه عمومی و حوزه خصوصی (داخل خانه و بیرون خانه) را در خود دارد. اما در روستا مناقشه تابع چنین تفکیکی نیست.
۴. مناقشه زنان روستایی، بیشتر خانوادگی و اقتصادی است.
۵. مناقشه زنان شهری، خانوادگی، اقتصادی و جنسیتی است.
۶. اگر نسل زنان جوان‌تر، بیشتر درگیر مناقشات خانوادگی هستند، هم در شهر و هم در روستا پس از ازدواج مناقشه‌های مالی و معیشتی به آن اضافه خواهد شد و از طرف دیگر، ماهیت خانوادگی آن نیز دگرگون می‌شود. مناقشه‌های خانوادگی پس از ازدواج از مناقشه با برادر و پدر و مادر بر سر

Journal of Rural Development

Editor in Chief: Prof. Dr. Mehdi Taleb Director in Charge: Dr. Younes Nourbakhsh

Executive Editor: Hassan Bakhshizadeh Index: www.ISC.gov.ir & www.ricest.ac.ir

Copyright Holder: The Faculty of Social Sciences, University of Tehran

ISSN: 2008-8981 Website: www.jrd.ut.ac.ir Email: jrd@ut.ac.ir

توسعه روستایی، دوره پنجم، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۲

نحوه پوشش، تحصیل، دوست‌یابی و غیره به مناقشه بر سر بچه‌دار شدن، کار و بیکاری شوهر و خانواده شوهر تغییر می‌یابد.

۷. یکی از جدی‌ترین مناقشه‌های زنان شهری - شاغل و غیرشاغل - مزاحمت‌های جنسی از سوی مردان در خیابان، در مترو، در اتوبوس‌های شرکت واحد به‌ویژه در محل کار است. در حالی که زنان روستایی با چنین مزاحمت‌هایی مواجه نیستند.

۲) اشکال مناقشه

۱. مناقشه در روستاها در بیشتر موارد از ماهیتی تعدیل‌یافته برخوردار است. این مناقشه را نمی‌توان مخرب یا مولد دانست. گاهی مناقشه بر سر ارث و میراث از ماهیتی زنجیره‌ای برخوردار است.

۲. مناقشه در شهرها تعدیل‌یافته و مخرب است.

۳. مناقشه در میان روستاییان مهاجر کارگر، تعدیل‌یافته است. کارگران از مناقشه پرهیز می‌کنند. سیاست و دین به دلایل بی‌نتیجه بودن کنار گذاشته می‌شود. اما مناقشه اصلی در میان کارگر-کارفرما و کارگران با مشتری‌ها همواره تعدیل‌یافته است.

۳. مناقشه‌های زنان در شهر و روستا در زمینه‌های خانوادگی از ماهیتی زنجیره‌ای و دوره‌ای و در زمینه اقتصادی از ماهیتی مخرب برخوردار است، به گونه‌ای که به خیانت یا طلاق منجر می‌شود.

۴. مناقشه‌های زنان شهری در حوزه مزاحمت‌های جنسی، زنجیره‌ای و بدون حل باقی می‌ماند. زنان از هرگونه برخورد با مردان می‌ترسند.

۳) فضای ساختاری مناقشه

۱. مناقشه‌های دینی و سیاسی در میان کارگران مهاجر، پیامد تضادهای دینی و سیاسی جامعه است. مناقشه‌های خانوادگی نیز ناشی از فضای ترکیبی این متغیر و متغیرهای دیگر است.

۲. اما مناقشه‌های اقتصادی در شهرها، مناقشه‌هایی موقعیتی است.

۳. مناقشه‌های مزاحمت‌های جنسی نیز موقعیتی است.

۴) نقش دیگران در مناقشه

شاید بر اساس نقش میانجی در مصاحبه‌ها بتوان نتیجه گرفت که در جامعه ما تصویری انتزاعی از داوری اشخاص وجود دارد و جز در مناقشات خانوادگی، جایگاهی تعیین‌کننده ندارد.

۱. به‌طور کلی، نقش میانجی به مثابه نقش داور، بزرگ‌تر و مشاور فهمیده می‌شود.

Journal of Rural Development

Editor in Chief: Prof. Dr. Mehdi Taleb Director in Charge: Dr. Younes Nourbakhsh

Executive Editor: Hassan Bakhshizadeh Index: www.ISC.gov.ir & www.ricest.ac.ir

Copyright Holder: The Faculty of Social Sciences, University of Tehran

ISSN: 2008-8981 Website: www.jrd.ut.ac.ir Email: jrd@ut.ac.ir

شهری شدن روستاها و قضایی شدن مناقشات ...

۲. زنان به طور کلی از هر نوع میانجی غیررسمی در مناقشه‌های خانوادگی پرهیز می‌کنند و بیشتر برای پنهان کردن این مسائل تلاش می‌کنند.

۳. بزرگ‌ترها نقش "پادرمیانی" و (مداخله‌گر) دارند، اما به طور کلی، نقش میانجی در کلیت مناقشه‌ها بسیار کم‌رنگ است.

(۵) دگرذیسی‌های مناقشه:

۱. مناقشه‌های اقتصادی خاص روستا از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شود، اما در هر حال روستایی باقی نمی‌ماند. در روستا نسل‌ها فی‌نفسه وجود ندارد، بلکه با میانجی شهرها و دگرگونی‌های جدید ایجاد می‌شود. بنابراین در روستا مناقشه‌های سنتی از گذشته به ارث می‌رسد و مناقشه‌های جدید از شهرها وارد می‌شود.

۲. مناقشه‌های خانوادگی بین زن و شوهر گاهی به خیانت یکی از طرفین طلاق منجر می‌شود.

۳. مناقشه‌های مربوط به مزاحمت‌های جنسی نیز همچون ترس همواره با زنان است. ممکن

است اشکال متفاوتی به خود بگیرند، اما باقی خواهد ماند.

طیف‌ها	عناصر	دلایل مناقشه	اشکال مناقشه	اشکال حل مناقشه	نقش دیگران
روستاییان	زنان	خانوادگی، ازدواج نامناسب و مردسالاری، اقتصادی (بیکاری شوهر)	مخرب (طلاق) تهدید اجبار و تسلیم و سازه زنجیره‌ای	تسلیم، صرف‌نظر انفعال و تخریب رابطه	نقش بزرگ‌ترها و خانواده
	مردان	اقتصادی (کاری کارفرما) و اختلاف اقتصادی سنتی روستاها خانوادگی و فرهنگی در کلان شهرها	غیرمولد (تسلیم و مصالحه صرف نظرکردن)	تسلیم و انفعال و مصالحه	نقش کم‌رنگ میانجی و قانون
شهریان	زنان	خانوادگی، اقتصادی (بیکاری شوهر) مزاحمت‌های جنسی	مخرب (طلاق و خیانت) زنجیره‌ای مداوم و زنجیره‌ای	مصالحه و تخریب رابطه، سازش‌های دوره‌ای انفعال و تسلیم	نقش بزرگ‌ترها و مشاوران
	مردان	اقتصادی (بر سر کار) دینی - سیاسی خانوادگی	مصالحه و سازش صرف‌نظر کردن مصالحه و سازش	حل مسئله صرف‌نظر کردن	نقش کم‌رنگ میانجی قانون
روستاییان		اقتصادی (روابط سرمایه‌دارانه) اجتماعی (خانوادگی)	غیرمولد زنجیره‌ای و مخرب	تسلیم، صرف‌نظر انفعال و تخریب رابطه	عدم حضور بزرگ‌ترها و نقش کم‌رنگ میانجی
شهری‌ها		اقتصادی اجتماعی (خانوادگی) فرهنگی سیاسی	غیرمولد زنجیره‌ای و مولد	حل مسئله صرف‌نظر کردن صرف‌نظر کردن	نقش کم‌رنگ میانجی

نتیجه گیری

هدف پژوهش حاضر، بررسی مناقشه‌ها در ابعاد خرد زندگی روزمره بود. به عبارت دیگر در پی بررسی چگونگی حل مناقشه‌هایمان بودیم؟ چگونه خود را به دست آن‌ها می‌سپاریم و چگونه آن‌ها را تعدیل می‌کنیم؟ در چنین فضایی، پژوهش حاضر به دنبال مقولات زیر در فرایندهای حل مناقشه در سطوح خرد بود: دلایل مناقشه، اشکال مناقشه، فضای ساختاری مناقشه، سازوکارهای وقوع مناقشه، دگردیسی‌های مناقشه، اشکال حل تضاد، طرفین درگیر مناقشه و نقش دیگران در مناقشه. پژوهش‌های بسیار محدودی درباره مناقشه در حوزه زندگی روزمره با رویکرد جامعه‌شناختی انجام شده است. بررسی‌هایی در سه حوزه روانشناسی، حقوق و مدیریت انجام شده که در نهایت انتزاعی باقی مانده است. حل مناقشه، نیازمند بررسی‌های انضمامی در حوزه امر اجتماعی است.

به‌طور کلی، سازوکار رسمی حل مناقشه در دادگاه یا خارج از آن - ناکارآمد و گاهی پیچیده محسوب می‌شود. راه‌های حل اختلاف گوناگون، مردم‌پسند نیست. محیط‌هایی مانند دادگاه، محکمه، میانجیگری یا مصالحه رسمی در اکثر مردم ریشه ندارد. آنها اطلاعات کمی درباره موارد مذکور دارند و به همین دلیل، سازوکار رسمی چندان طرفدار ندارد یا حتی راه‌حل جایگزین محسوب می‌شود نه اصلی. اما به هر شکل، این نتیجه‌گیری شاید برای شهرنشینان صادق نباشد. زیرا آنها آشنایی بیشتری دارند. با این حال، برای آن‌ها نیز استفاده از سازوکار قانون رسمی، راه‌حل آخر است تا اقدام اولیه می‌توان نتیجه گرفت که دادگاه بهترین راه‌حل اختلاف نیست. برخی دلایل برای این باور، وقت‌گیر بودن، هزینه‌بردار بودن و حمایت قانون از قدرتمندان است. اما آنچه با آن در روستاها و شهرها سروکار داریم، قضایی شدن مناقشات و بدبینی به راهکارهای جایگزین مناقشات است.

جهان اجتماعی امروز، جهانی در تسخیر مفاهیم متکثر جهانی-محلی است. دوگانگی شهر-روستا، بازنمایی ثبات و همگونی فرهنگی و یکدست هویت‌ها، ایده‌ها، افراد و روابط است. در حالی که مدت‌هاست روستاییان از طریق مهاجرت به شهرها وارد شده و با خود شهرها را به روستایشان برده و فرهنگ روستایی خود را دگرگون کرده‌اند. مهاجران با حضور در شهرها، شهرها را نیز بیش از پیش به فضایی روستایی پیوند داده‌اند. مداخله روستا و شهر، فضای نوظهوری را می‌سازد که دیگر دوگانگی روستا-شهر آن را تبیین نمی‌کند. این فضای نوظهور ناشی از تداخل روستا و شهر را

شهری شدن روستاها و قضایی شدن مناقشات ...

می‌توان در مناقشات و حل مناقشات در روستاها و شهرها جستجو کرد. کمرنگ شدن میانجی و مذاکره طرفین مناقشه و قضایی شدن هر چه بیشتر مناقشات به یکباره تعریف روستا بر اساس کلیت فرهنگی یکپارچه و همگن را به فراموشی می‌سپارد. روستایی شدن شهرها در حال حاضر اتفاق افتاده است. اتفاقی که با توجه به روابط زمانی و فضایی، همواره نسبی است.

منابع

- ابراهیم‌پور (۱۳۸۶). تعارض در فرد، گروه یا سازمان. نشریه میثاق مدیران، ۲۳.
- آتش‌پور، سیدصمد (۱۳۸۶). روانشناسی مذاکره. تهران: قطره.
- استراس، آنسلم و کوربین، جولیت (۱۳۹۰). مبانی پژوهش کیفی، فنون و مراحل تولید نظریه زمینه‌ای. ترجمه ابراهیم افشار، تهران: نی.
- ایمان، محمدتقی (۱۳۹۰). مبانی پارادایمی روش‌های تحقیق کمی و کیفی در علوم انسانی. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- برایمن، آلن (۱۳۸۹). کمیت و کیفیت در تحقیقات اجتماعی. ترجمه هاشم آقاییگ‌پوری. تهران: جامعه‌شناسان.
- جعفر بیگزاده و شفایی، مقصود (۱۳۸۸). مدیریت تعارض: بانک جامع مدیران ایران.
- رحیمی، محمد مهدی (۱۳۸۸). آشنایی با شورای حل اختلاف. سایت تخصصی فقه و حقوق.
- ریتزر، جورج (۱۳۷۹). نظریه‌های جامعه‌شناسی در دوران معاصر. ترجمه محسن ثلاثی.
- زارعی (۱۳۸۷). نقد و بررسی شورای حل اختلاف از نظر مبنا و فلسفه وجودی: سایت تخصصی فقه و حقوق.
- کاظمی، خ (۱۳۸۷). مدیریت تعارض. بانک جامع مدیران ایران.
- کوزر، لوئیس (۱۳۸۷). اندیشه بزرگان جامعه‌شناسی. ترجمه محسن ثلاثی.
- محمدپور، احمد (۱۳۹۰). روش تحقیق کیفی، ضد روش ۱. تهران: جامعه‌شناسان.

Bhabha, H. (1994). *The location of culture*. London. Routledge.

Brown, Scott (1998). *Alternative dispute resolution practitioners guide*. Center for democracy and governance. Washington. D.C.

Journal of Rural Development

Editor in Chief: Prof. Dr. Mehdi Taleb Director in Charge: Dr. Younes Nourbakhsh

Executive Editor: Hassan Bakhshizadeh Index: www.ISC.gov.ir & www.ricest.ac.ir

Copyright Holder: The Faculty of Social Sciences, University of Tehran

ISSN: 2008-8981 Website: www.jrd.ut.ac.ir Email: jrd@ut.ac.ir

- Caglar, A. S. (1997). *Hyphenated identities and the limits of culture*. In: Tariq Modood and Pnina Werbner (eds.). *The Politics of Multiculturalism in the New Europe: Racism, Identity and Community*. London: Zed Books.
- Clocke, P. (2006). *Hand book of rural studies*. London. Sage.
- Gate, Angel (2006). *ADR Tecnicas, city dispute panel*. London.
- Gelfand, M. (2004). *The handbook of negotiation and culture*. stanford business books.
- Halfacree, kh (1993). locality and social representation: space, discourse, and alternative definitions of the rural. *Journal of rural studies*, 9(1).
- Ihsan, Yilmaz (2003). Muslim Alternative Dispute Resolution and Neo-Ijtihad in England. *Alternatives: Turkish Journal of International Relations, Vol.2, No.1, Fall 2003* 117.
- Kalb, D. (2005). *Critical junctions: anthropology and history beyond the cultural turn*. New York. Berghahn.
- Keshavjee, Mohmed (2002). *Alternative dispute resolution: its resonance in muslim thought and future directions*. ismaili center.london.
- Miller, John (2006). Alternative dispute resolution: a public procurement best practice has global application. International public procurement conference proceedings.
- Moffitt, Michael (2005). *The handbook of dispute Resolution*. Jossey-bass.
- Mormont, M. (1990). who is rural? Or how to be rural: towards a sociology of the rural. In marsden, P. (eds). *Rural restructuring, global processes and their responses*. london. david fulton.
- Rozdeicz, Lukasz (). *Alternative dispute resolution manual: implementing commertial mediation*. International finance corporation.world bank group.
- Schellenberg, James (1996). *Conflict Resolution: Theory, Research, and Practice*. State University of New York Press.
- Schellenberg, James (1996). *Conflict Resolution: Theory, Research, and Practice, State*. University of New York Press.

Journal of Rural Development

Editor in Chief: Prof. Dr. Mehdi Taleb **Director in Charge:** Dr. Younes Nourbakhsh

Executive Editor: Hassan Bakhshizadeh **Index:** www.ISC.gov.ir & www.ricest.ac.ir

Copyright Holder: The Faculty of Social Sciences, University of Tehran

ISSN: 2008-8981 **Website:** www.jrd.ut.ac.ir **Email:** jrd@ut.ac.ir